

מסורת הש"ס
 א. שבת קלוב, ערכין ד, ב. נדה כח, ב. תוי"כ ויקרא כז ג. ילקי"ש תורה תקע. שם תרעו.
 ב. בכורות מא, ב. תוי"כ ויקרא א, ג.
 ג. יבמות פג, ב. זבחים פה, ב. תוספתא זבחים פ"ז כב.

גרסות

סמי מיכן טומטום בש"מ מילים אלה חסרות.
תא שמע בכת"י ובש"מ מילים אלה חסרות.

תלמוד לומר הזכר אם נקבה בכת"י ועוד נוסף: **זכר ודאי נקבה ודאית** וראה במקבילות.

זכר ודאי נקבה ודאית ולא טומטום יש בכת"י ובש"מ: **להוציא טומטום**.

הזכר ולא בכמה כת"י במקבילות: **זכר**.

מה תלמוד לומר ברוב כת"י מילים אלה חסרות.

אלמה תניא [מפני מה שנינו בברייתא]: הכתוב "והיה ערכך הזכר" (ויקרא כז, ג) בא למעט — ולא טומטום ואנדרוגינוס? ומשיבים: סמי [מחזק] מיכן מגרסת הברייתא את המלה טומטום, וכל הדרשה נאמרה עבור אנדרוגינוס, מפני שהוא בריה בפני עצמה. ומציעים, תא שמע [בוא ושמע] ראה מהמשכה של ברייתא זו: יכול לא יהא טומטום נערך בערך איש, אבל יהא נערך בערך אשה? תלמוד לומר: "והיה ערכך הזכר... ואם נקבה היא" (ויקרא כז, ג-ד), כלומר, זכר או נקבה, ולא טומטום ואנדרוגינוס, שאינם לא זכר ולא נקבה! ואומרים: סמי [מחזק] גם מיכן טומטום, וכל הדרשה היא לגבי אנדרוגינוס. ועוד מציעים, תא שמע [בוא ושמע] ממה שנינו בענין קרבן שלמים: "אם זכר אם נקבה" (ויקרא ג, א) — זכר ודאי נקבה ודאית, ולא טומטום ואנדרוגינוס, שבוודאי אינם לא זכר ולא נקבה! ומשיבים: סמי [מחזק] גם מיכן טומטום. ומציעים עוד, תא שמע [בוא ושמע] ראה ממה שנינו בברייתא: נאמר לגבי קרבן עולה מן הבקר: "הזכר" (שם א, ג), ומכאן למדנו — ולא נקבה. כשהוא אומר למטה בפרשה הבאה, לגבי עולה מן הצאן: "זכר" (שם יא) — הרי זה דבר שאין תלמוד (צריך) לומר, שהרי הכתוב הקיש עולה מן הצאן לעולה מן הבקר. אם כן מה תלמוד לומר שוב "זכר" — להוציא טומטום ואנדרוגינוס! ואומרים: סמי [מחזק] גם מיכן טומטום. ומציעים עוד, תא שמע [בוא ושמע] ראה נוספת: כל עוף שלא נשחט כראוי (מן הצואר, ובסכין) הריהו נבלת העוף, שמטמאת את האדם האוכל אותה, כשהיא נמצאת בבית הבליעה שלו. חוץ מקרבנות העוף, שדינם במליקה (מן העורף, ובצפורן), ומליקתם מטהרתם. ובענין זה שנינו: עוף שהוא פסול להקריבה, כגון הנעבד כעבודה זרה, והמוקצה (שהופרש לצורך עבודה זרה), והאתנן (שניתן לזונה כאתנן), והמחיר (מחיר כלב), וטומטום

אֶלְמָה תִּנְיָא: "הַזְכָּר" — וְלֹא טוּמְטוּם וְאַנְדְרוֹגִינוֹס? — סְמִי מִיְכָן טוּמְטוּם. תָּא שְׁמַע: יְכוּל לֹא יִהְיֶה בְעֶרְךָ אִישׁ, אֲבָל יִהְיֶה בְעֶרְךָ אִשָּׁה? תְּלִמּוּד לֹמַר: "הַזְכָּר... אִם נִקְבָּה" — וְלֹא טוּמְטוּם וְאַנְדְרוֹגִינוֹס! — סְמִי מִיְכָן טוּמְטוּם. תָּא שְׁמַע: "אִם זָכָר אִם נִקְבָּה" — זָכָר וְדַאי נִקְבָּה וְדַאיִת, וְלֹא טוּמְטוּם וְאַנְדְרוֹגִינוֹס! — סְמִי מִיְכָן טוּמְטוּם. תָּא שְׁמַע: "הַזְכָּר" — וְלֹא נִקְבָּה; כְּשֶׁהוּא אוֹמֵר לְמִטָּה "זָכָר" — שְׁאִין תְּלִמּוּד לֹמַר, מָה תְּלִמּוּד לֹמַר? לְהוֹצִיא טוּמְטוּם וְאַנְדְרוֹגִינוֹס! — סְמִי מִיְכָן טוּמְטוּם. תָּא שְׁמַע: הַנְּעֵבֵד וְהַמּוֹקֶצֶה וְהַאֲתָנָן וְהַמְחִיר וְטוּמְטוּם

אלמה תניא הזכר — "והיה ערכך הזכר", ומריבויא דה"א נפקא לן: ולא טומטום. ערך איש ואשה אין שוין, כדמפרש בפרשת "צהר סיני". אם נקבה — מריבויא ד"אס" נפקא לן: ולא טומטום. משום ספיקא לא ממעיט ליה קרא, דספיקא קמי שמיא ליכא. אלא ודאי משום צריה ממעיט ליה. סמי מכאן טומטום — מקרא לא ממעט אלא אנדרוגינוס, ומשום צריה. אלא טומטום נערך, ולתומרא נערך כוכר. אם זכר אם נקבה — בשלמים כתיב (ויקרא ג). ומשום ספק לא ממעט קרא. ועוד, אין זכר צין נקבה כשר לשלמים. אלא ודאי צריה הוא. הזכר ולא נקבה — דהיינו הך דגבי עולה דפרישית לעיל, להוציא טומטום. ומדמעטיה קרא — צריה הוא, דמשום ספק לא ממעט קרא. הרובע — לא גרסינן, דלא שייך נעופות. הנעבד — כולה נקרבנות דעופות קמיירי.

תוספות

"הערל" (יבמות פא, א) ואנדרוגינוס זכר, ואיכא למאן דאמר: אף מאכילה בחוזה ושוק, ואמר רבי אליעזר התם: חייבין עליו סקילה [כזכר]. או כתנאי דברייתות דבסמוך, דממעט מ"הזכר" טומטום ואנדרוגינוס, או מיתורא ממעט ליה! ויש לומר: דלפי מה שפירשתי, דמטעמא דמוס קא ממעט ליה — ניחא, דמיסתבר ליה לאוקומיה כרבי ישמעאל, כיון דכוותיה מיתוקמא לגמרי.

[שייך לעמוד הקודם] **הזכר** הזכרים — ואם תאמר: בלא "הזכרים" נמי מצי למעט אנדרוגינוס מ"הזכר", כמו בסמוך לענין ערכין, ובנדה בפרק "המפלת" (כח, א) גבי טומטום ואנדרוגינוס שראו לובן או אודם: ויש לומר: דשמא עוד דרשות אחרות יש, דקראי טובא כתיבי בבכור, כגון (משמות לד) "כל מקנן תזכר", וכולהו צריכי. והא דאמרין בפרק קמא (בכורות ט, א): אפילו תימא רבי יוסי הגלילי, שאני הכא דכתיב "הזכרים". [ופריך:] ולגמר מיניה! הא מיעט רחמנא "הזכרים". והכא מוקים לדרשא אחריתי!

יש לומר: דלא סבירא כרבנן בתראי דהכא.

[שייך לעמוד הקודם] **אבל** טומטום דברי הכל ספיקא הוא כו' — לאו מטעם דלא אתי קרא למעוטי ספיקא קאמר רב חסדא דקדוש מספיקא. דגבי טומטום, שיש מהם זכר ויש מהם נקבה, דלא שייך כדפירשתי לעיל. אלא לא מיסתבר ליה לאוקומי מיעוטא בטומטום, דחשיב ליה זכר גמור או נקבה גמורה. ורבי יוחנן דפליג עליה דרב חסדא לקמן, דקסבר דבריה הוא ואין קדושה חלה עליו, ואפילו נמצא זכר. ואם תאמר: ואמאי לא פריך ארב חסדא מההיא דריש "כיצד מערימין" (תמורה כד, ב) ד"אם זכר — יקרב עולה, ואם נקבה — זבחי שלמים", דקאמר התם: ילדה טומטום ואנדרוגינוס — אין קדושה חלה עליהם. ומפרש התם: דקסבר ולדות קדשים בהוייתן הם קדושים, דאי במעי אמן הם קדושים — הא תפשינהו קדושה דאימיה. ולרב חסדא דאמר טומטום ספיקא הוא — יהיה טומטום קדוש אפילו בהוייתן קדושים, שהרי בפירוש אמר "אם זכר יקרב עולה ואם נקבה זבחי שלמים"! ואף על גב דאיכא למימר: סמי מכאן טומטום, אמאי פריך בסמוך מברייתות? הוה ליה למיפרך ממתניתין! ויש לומר, דרב חסדא פירש: אין קדושה חלה עליהן, ומכל מקום בהוייתן תפול עליהו קדושה, כמו בכל ולדות קדשים, דכיון דהו ודאי אם זכר או נקבה. והא דלא משני התם: אין קדושת פיו חלה עליהם, ולוקמה בבהמת חולין דלא שייך ליה קדושת אמו — משום דמשמע ליה דקאי בין אבהמה דחולין, בין אבהמה דקדשים דאיירי בה.

אלמה תניא הזכר ולא טומטום ואנדרוגינוס — מיתורא קדריש, אבל מ"זכר" לחודיה לא קממעט, כדאמר בסוף "המפלת" (נדה כח, ב). וכרבי יהודה אתיא, כדמוכח בשבת בסוף פרק "אם לא הביא כל"י" (קלו, ב), דאמר רב חסדא: לא לכל אמר רבי יהודה אנדרוגינוס זכר הוא, שאם אתה אומר כן — בערכין יערך, ותניא: "הזכר" ולא טומטום כו'. פירוש: וסתם ספרא רבי יהודה היא (בכורות סא, א). וקאמר רב נחמן בר יצחק: אף אנו נמי תנינא, דקאמר: רבי יהודה פוסל באשה ואנדרוגינוס לקידוש מי חטאת. ומאי שנא גבי מילה — דכתיב (בראשית יז): "המול לכם כל זכר". ויש לתמוה: מאי שנא דבערכין צריך ייתור למעט אנדרוגינוס, ובקידוש לא צריך מיעוט, אלא ממעטינן ליה מהיכא דמעטינן אשה, מ"ונתן" ולא ונתנה, כדאמרין בפרק "טרף בקלפי" (יומא מג, א). ובמילה, אדרבה, צריך יתור לרבותן לדון זכר! ומיהו, מקידוש הוה מצינן למימר דשמא איכא מיעוט, אבל מילה קשיא: ויש לומר, דקסבר רבי יהודה: אנדרוגינוס מוצא מכלל זכר בלא שום מיעוט, מסברא, ולהכי פסל ליה (קדוש) [לקידוש]. ולענין מילה צריך ייתורא ד"כל זכר" לריבויא. והא דבעי מיעוטא בערכין, היינו משום דמסברא הייתי מעמידו לכל הפחות בערך נקבה, אי לאו דמעטיה מנקבה (לאוקומיה בערך). וברייתא דעולה דלעיל, דאיצטריך קרא למעוטי מ"זכר" — לאו כרבי יהודה, אף על גב דסתם סיפרא היא, דהא בקידוש פוסלו רבי יהודה בלא שום ייתור. ומכל מקום, פשיטא ליה דההיא דערכין (ד, א) רבי יהודה, כל כמה דאיכא לאוקומיה סתם סיפרא כוותיה — מוקמינן. ועוד תניא בהדיא בפרק קמא דערכין (ה, ב) דרבי יהודה אומר: הטומטום ואנדרוגינוס מעריכין אבל לא נערכין. ומיהו קשה, לפי שיטה שפירשתי מפרק "הערל" (יבמות עב, ב), דמשמע התם דלא פסיל ליה רבי יהודה לענין קדוש אלא מספק, דהו ספק איש ספק אשה. דתניא, רבי יהודה אומר: אף אנדרוגינוס שקדש — קדושו פסול, מפני שהוא ספק אשה, ואשה פסולה לקדש! ונראה לפרש: דספק הוא לרבי יהודה. ולענין מילה, אי כאשה גמורה — ריבהו הכתוב מ"כל זכר", דמשמע כל זכרות. ולענין ערכין מעטו הכתוב מערך איש ואשה לפי שהוא משונה.

עיונים

אלמה תניא הזכר ולא טומטום ואנדרוגינוס כלומר, אם טומטום הוא זכר או נקבה, אלא שהוא מכוסה, מדוע לא ייערך טומטום לחומרה כזכר, שמא זכר הוא? ויותר מכך, מדוע כלל הוצרך הכתוב למעט טומטום? והרי (כפי שאמרה הגמרא בעמוד הקודם) אין הכתוב נערך למעט דבר שמציאותו ברורה אלא שאנו מסופקים בדבר! אלא מכאן, שלשית חכמים אלו, טומטום, הריהו בריה בפני עצמה, כמו אנדרוגינוס, ולכך הוצרך הכתוב למעט. וברייתא זו בהכרח שיטת חכמים היא, שהרי לדעת התנא הראשון של משנתנו הרי זה ספק, וכן לשיטת ר' ישמעאל.
יכול לא יהא בערך איש שאין מחמירים על הנודר מספק, לתת ערך איש שהוא חמישים שקלים (ויקרא כז, ג), ולכן יהא נערך על כל פנים בערך אשה, שערכה שלושים שקלים (שם ד) (רבינו גרשום).
זכר ודאי נקבה ודאית ולא טומטום ואנדרוגינוס ואין לומר שהכוונה היא למעט טומטום ואנדרוגינוס מפני שהם ספק זכר או נקבה, כפי שלבאורה עולה מניסוח זה, שהרי,

כפי שנאמר כבר לעיל — אין הכתוב בא כדי למעט דבר שאנו מסופקים בו (רש"י).

אורח ההלכה

טומטום ואנדרוגינוס לענין ערכין טומטום ואנדרוגינוס אין להם ערך, שלא קצבה תורה ערך אלא לזכר ודאי או לנקבה ודאית. לפיכך טומטום או אנדרוגינוס שאמר "ערכי עלי", או שהעריכו אחר — אינו חייב כלום. כברייתא, וכמשנה ערכין ב.א. והוא לבאורה שלא כשיטת רב חסדא, שטומטום הריהו ספק, וצריך למחוק טומטום מנוסח הברייתא. וכן פסק הרמב"ם בכל הברייתות להלן. וראה לח"מ הלכות אישות פ"ד ה"י. (רמב"ם ספר הפלאה הלכות ערכין פ"א ה"ה).
טומטום ואנדרוגינוס לענין קרבן המקדיש טומטום ואנדרוגינוס למזבח — הרי זה כמקדיש עצים ואבנים, לפי שאין קדושה חלה על גופם, והרי הם חולין לכל דבר. (רמב"ם שם הלכות איסורי מזבח פ"ג ה"י).

מטמאים בגדים אבית הבליעה – כשאר נצלת עוף טהור, דמליקמו אינה מליקה, והוי נצילה. ואי לאו צריה הוא, אמאי אינה מליקה? מה נפשך, אס זכר הוא – כשר, ואס נקבה – הרי כשר, דהא צעופות לא חלק הכמוזו ועוד, מדריצי אליעזר איכא לאותוביה, דקאמר: כל מקום שאתה מולא זכר ונקבה, אתה מוליא טומטום. ספיקא מי ממעט ליה קרא? אלא ודאי צריה הוא, והיכא דמעטיה מעטיה, אכל צעופות דלא מעטיה – לא מעטיה. לא קדושין בתמורה – כלומר, אפילו תמורה שחלה על צעל מוס קצוע – אינה חלה עליהן. וטעמא מפרש נמסכת תמורה צפרק "יש צקרבנות" (י"א). ולא מקדשין בעושי תמורה – שאס הס קדושין – אין עושין תמורה. והיכי דמי שהן עשמן קדושין – כגון שהיו ולדות קדשים, דקדשי אגז אמנן. ואי טומטום ספק הוא, אמאי לא קדוש ממה נפשך? יתום – דמי להנך, שפסולין משגולדו. והיכי דמי יתום – כדמפרש צשחיתת חולין צפרק שני (ל"ג): שמתה אמו צשעת ליה, זה פריש למיתה וזה פריש לחיים. לימא כתנאי – הא דרז חסדא, דאיכא דצריא ליה ספק הוי. אין קדושה חלה עליו – דצריה הוא. אכל צטומטום לא פליגי דספק הוא. להוציא טומטום ואנדרוגינוס – טומטום נמי צריה הוא. [מכאן שיך לעמוד צ דכולי עלמא טומטום בבריה לא מספקא – דתיקום לרז חסדא כתנאי, דתימא: ההוא תנא דצריא ליה צריה הוא, סצירא ליה כרצנן צמרא. אלא הני תנאי – דצרייתא, צהי פליגי: דכולי עלמא מטיל צמקום זכרות – זכר הוי, וקדוש. ותנא קמא סבר: חייטין שמת נהפכה זכרותו – נכפל גידו מצפנים, ומוליא מים צמקום שרגיל נקצות להיות נקבה.

תוספות

טומטום ואנדרוגינוס אין מטמאין בגדים אבית הבליעה – הוא הדין דלהקרה נמי כשרין, כדמפרש טעמא. אלא אידי דנקט תנא קמא "טמא" – נקט רבי אליעזר "אין מטמאין".

ואתא רבי שמעון בן רבי יהודה משום רבי שמעון למימר טומטום נמי בריה הוא – משמע הכא דקסבר אנדרוגינוס בריה הוא, כמו טעמא דטומטום. ואפילו דמטיק נמי דטומטום ממעט לדידיה מטעם שהוא נקבה כשמטיל מים במקום נקבות, מכל מקום באנדרוגינוס הוי לעולם משום דבריה הוא. ותימא: דפרק "הערל" (יבמות פ"א, א) משמע דרבי שמעון חשיב ליה ודאי זכר, לרבי יוחנן, דאמר התם: אף מאכילה בחזה ושוק! ויש לומר: דאפילו הוי ודאי זכר ממעטינא ליה "זכר". אבל נקבה ודאי מימעטא מן טומטום המטיל מים במקום נקבות, לפי המסקנא דאפילו ודאי נקבה הוי, כיון דלא חייש שמא נהפכה זכרות לנקבות.

ואנדרוגינוס, הואיל והם פסולים לקרבן – אין מליקתם מטהרתם, ולכן כולן מטמאין בגדים שעל האדם האוכל אותם, כשכזית מהם מליקה בבית הבליעה שלו. ר' אליעזר אומר: טומטום ואנדרוגינוס שנמלקו אין מטמאין בגדים אבית הבליעה, מפני שהם כשרים להקרבה. שהיה ר' אליעזר אומר: כל מקום בתורה שנאמר בו במפורש זכר ונקבה, כגון בקרבן מן הבהמה – אתה מוציא טומטום ואנדרוגינוס מביניהם, שהוא פסול, מפני שאינו זכר ולא נקבה. וקרבן העוף, הואיל ולא נאמר בו זכר ונקבה, אלא בסתם – תורים או בני יונה – אין אתה מוציא טומטום ואנדרוגינוס מביניהם, אלא כשרים הם להקרבה. ואם לדעת התנא הראשון טומטום הוא ספק זכר או נקבה – מדוע הוא פסול להקרבה? והלא קרבן העוף כשר בין אם הוא זכר ובין אם הוא נקבה! ומשיבים: סמי [מחזק] גם מיכן טומטום. ומציעים תא שמע [בוא ושמע] ר' אליעזר נוספת ממה ששנינו, ר' אליעזר אומר: הטריפה והכלאים ויוצא דופן (שגולד) בניתוח דרך דופן הבטן, טומטום ואנדרוגינוס – לא קדושים ולא מקדישין. ואמר שמואל כהסבר לזה: לא קדושים – בתמורה, שאם אמר על אחד מהם שיהא תמורת בהמת קדשים – אינו מתקדש, ולא מקדישין – לעשות תמורה, שאם הוא קדוש בקדושת קרבן, כגון שגולדו לבהמת קדשים, ואמר על בהמת חולין שהיא תמורתו – אין היא קדושה. ואם טומטום הוא ספק זכר או נקבה – מדוע אינו קדוש? והרי בין זכר ובין נקבה קדושים ומקדישים! ומשיבים: סמי [מחזק] גם מיכן טומטום. ומציעים תא שמע [בוא ושמע], ר' אליעזר אומר: חמשה לא קדושים ולא מקדישין, ואלו הן: הטריפה, והכלאים, ויוצא דופן, וטומטום, ואנדרוגינוס. וכי תימא [ואם תאמר]: הכא נמי [כאן גם כן] סמי [מחזק] מיכן טומטום – אם כן הווי להו [הרי הם] ארבעה, ולא חמישה! ומשיבים: אפיק [הוצא] טומטום מהרשימה, ועייל [והכנס] יתום, ולד שגולד לאחר מות אימו, שאף הוא פסול לקרבן. ומציעים: לימא כתנאי [האם נאמר ששאלה זו, האם טומטום הוא קדוש מספק, או בריה בפני עצמה, שנויה כמחלוקת תנאים]? שכן שנינו בברייתא: ר' אליעזר אומר משום (בשם) ר' ישמעאל: אנדרוגינוס בכור וזכר הוא ומומו עמו. והכמים אומרים: אין קדושה חלה עליו כלל, אלא בריה בפני עצמה. ר' שמעון בן יהודה אומר משום ר' שמעון: הרי הוא אומר בענין בכור בהמה "הזכר תקדיש" (דברים טו, יט), וכל מקום שנאמר "זכר" אינו אלא להוציא (למעט) טומטום ואנדרוגינוס. הרי שלדעת ר' שמעון בן יהודה הוצרך הכתוב למעט טומטום מ"זכר", כמו אנדרוגינוס.

ואנדרוגינוס – כשאר נצלת עוף טהור, דמליקמו אינה מליקה, והוי נצילה. ואי לאו צריה הוא, אמאי אינה מליקה? מה נפשך, אס זכר הוא – כשר, ואס נקבה – הרי כשר, דהא צעופות לא חלק הכמוזו ועוד, מדריצי אליעזר איכא לאותוביה, דקאמר: כל מקום שאתה מולא זכר ונקבה, אתה מוליא טומטום. ספיקא מי ממעט ליה קרא? אלא ודאי צריה הוא, והיכא דמעטיה מעטיה, אכל צעופות דלא מעטיה – לא מעטיה. לא קדושין בתמורה – כלומר, אפילו תמורה שחלה על צעל מוס קצוע – אינה חלה עליהן. וטעמא מפרש נמסכת תמורה צפרק "יש צקרבנות" (י"א). ולא מקדשין בעושי תמורה – שאס הס קדושין – אין עושין תמורה. והיכי דמי שהן עשמן קדושין – כגון שהיו ולדות קדשים, דקדשי אגז אמנן. ואי טומטום ספק הוא, אמאי לא קדוש ממה נפשך? יתום – דמי להנך, שפסולין משגולדו. והיכי דמי יתום – כדמפרש צשחיתת חולין צפרק שני (ל"ג): שמתה אמו צשעת ליה, זה פריש למיתה וזה פריש לחיים. לימא כתנאי – הא דרז חסדא, דאיכא דצריא ליה ספק הוי. אין קדושה חלה עליו – דצריה הוא. אכל צטומטום לא פליגי דספק הוא. להוציא טומטום ואנדרוגינוס – טומטום נמי צריה הוא. [מכאן שיך לעמוד צ דכולי עלמא טומטום בבריה לא מספקא – דתיקום לרז חסדא כתנאי, דתימא: ההוא תנא דצריא ליה צריה הוא, סצירא ליה כרצנן צמרא. אלא הני תנאי – דצרייתא, צהי פליגי: דכולי עלמא מטיל צמקום זכרות – זכר הוי, וקדוש. ותנא קמא סבר: חייטין שמת נהפכה זכרותו – נכפל גידו מצפנים, ומוליא מים צמקום שרגיל נקצות להיות נקבה.

אורה ההלכה

כולן מטמאין בגדים אבית הבליעה הנרבע והמוקצה והנעבד והאתנן והמחיר והטומטום והאנדרוגינוס שנמלקו – הרי אלו נבלה לכל דבר, ומטמאים בגדים כשהם בבית הבליעה, שאין הקדושה חלה עליהם, ואין פסולם בקודש. כתנא הראשון בברייתא (רמב"ם שם הלכות פסולי המוקדשין פ"ז ה"ד). לא קדושים בתמורה הממיר קרבנו בבהמת כלאים או בטריפה או ביוצא דופן או בטומטום או אנדרוגינוס – אין הקדושה חלה עליהם. לפי שאין במינם קרבן, והרי זה כמי שהמיר בגמול או בחמור, ולפיכך אינו לוקה. כ"י אלעזר, וכפי שפירש שמואל את דבריו. (רמב"ם ספר קרבנות הלכות תמורה פ"א ה"ז).

מסורת הש"ס
ד. יבמות פ"ג, תמורה י"א, שם י"א.
ה. בכורות מא"ב (חלק).
תוספתא בכורות פ"ד טז.

גרסות
שנאמר יש בכתי"י: שאתה מוציא.
אין אתה ברוב כתי"י: אי אתה.
ארבעה יש בכתי"י: ארבעה ואנו חמשה תנו.
שנאמר זכר בכתי"י: שנאמר הזכר.
וכי תימא סמי ברוב כתי"י: וכי תימא הכי (הכא) נמי סמי.
רבי שמעון בכתי"י: אפילו הכי ר' שמעון.

מסורת הש"ס
 א. נדרים נ"ב.
 ב. יבמות ס"א, ב. קיט"א.
 גיטין ב"ב, ע"ז לד"ב, מ"ב.
 חולין ו"א, י"א, פ"א.
 בכורות כ"א, מ"ב, נ"ה.
 לא, ב. מ"א, ילק"ש תורה
 תתפד. ועין ירושלמי דמאי
 פ"ב ה"א (רבי לעזר).

גרסות

זכר ונקבה בכתי"מ ובש"מ:
זכר ונקבה.
 ר' אלעזר בכתי"מ ועוד: ר'
אליעזר וראה ברש"י.
בהמה ברוב כתה"י:
טומטום בהמה.
נמי בכתי"מ ועוד מלה זו
 חסרה.
טומטום ברוב כתה"י:
טומטום.
ספיקא יש בכתי"י: **ספיקא**
דקדוש מספיקא ויש:
ספיקא וקדוש מספיקא.
דבר חסדא מילים אלה
 חסרות בכתי"י.
זכרותו לנקבותו בכתי"מ:
זכרות ונקבות.
אמר ליה כמאן בכתי"מ
 ועוד ובש"מ: **אמר ליה אבי**
 כמאן.

אישים

אבי בר אבין ורב חנניה
בר אבין
 בני הדור הרביעי לאמוראי
 בבל.
 שני חכמים אלה, שאולי היו
 אחים, נזכרים בתלמוד
 הבבלי תמיד ביחד, הן
 כלומדים תורה אצל רבה,
 והן כמוסרים דברי הלכה,
 וכמו כן מסופר שנהגו לטעוד
 בצוותא סעודת הפורים. הם
 היו בקשר של משא ומתן עם
 אבוי. דבריהם נזכרים
 ונזונים בפי החכמים
 שאחריהם, רב אשי, רבינא
 ומרימר.

בן יהודה למימר [לומר] כי **טומטום** אינו בגדר ספק זכר, אלא בריה בפני עצמה הוא, ולא קדוש כלל! ודוחים: לא, דכולי עלמא [לדעת הכל] **טומטום בבריה** בפני עצמה לא מספקא [אין להסתפק בו]. שאין מי שסבור שהוא בריה. אלא זכר ונקבה הוא דמספקא [יש להסתפק בו]. שזא זכר הוא או נקבה.

בן יהודה למימר: טומטום בריה הוא, ולא קדוש! לא, דכולי עלמא – טומטום בבריה לא מספקא, זכר ונקבה הוא דמספקא. מטיל מים במקום זכרות – דכולי עלמא לא פליגי [הכל אינו חלוקים] **שזכר הוא. כי פליגי** [כאשר נחלקו] הרי זה במטיל מים במקום נקבות, שהמים יוצאים במקום בו נקבה מטילה מימיה, מאחוריה, מר סבר [נחכם זה, חכמים, סבור]: חיישינן [חוששים אנן] שזא נהפכה איבר זכרותו למקום נקבות, כלומר, לאחוריו, ומשם הוא מטיל מים. ודינו, איפוא, כספק. ומר סבר [נחכם זה, ר' שמעון בר' יהודה, סבור]: לא חיישינן [אין אנו חוששים], אלא בוודאי נקבה הוא. וסבור ר' שמעון בר' יהודה כי הא [כמו זו] שהורה ר' אלעזר: בכור טומטום בהמה, אם מטיל מים במקום נקבות – הרי הוא חולין, משום שבוודאי נקבה הוא. בענין הוראתו של ר' אלעזר, שטומטום המטיל מים במקום נקבות – חולין הוא, ואינו ספק זכר בכור, מסופר, תהי בה [תוהה היה בכך] **אלעזר: בכור טומטום בהמה, אם מטיל מים במקום נקבות – הרי הוא חולין, משום שבוודאי נקבה הוא. בענין הוראתו של ר' אלעזר, שטומטום המטיל מים במקום נקבות – חולין הוא, ואינו ספק זכר בכור, מסופר, תהי בה [תוהה היה בכך] אלעזר: בכור טומטום בהמה, אם מטיל מים במקום נקבות – הרי הוא חולין, משום שבוודאי נקבה הוא.**

א תהי בה רבי יוחנן: מאן דלא חש לתנא קמא ולרבי ישמעאל! ולימא רבי יוחנן נמי: מאן דלא חש לרבנן בתראי; דאמר רב חסדא: מחלוקת באנדרוגינוס, אבל בטומטום – דברי הפל ספיקא! – רבי יוחנן לא סבירא ליה דרב חסדא. אי לא סבירא ליה, לימא: הוא דאמר רבנן בתראי! – הכי נמי קאמר: מאן שביק תרי ועביד קחד! ורבי אלעזר כמאן סברא – פי הוה דאמר ריש לקיש: לא אפרו טומטום ספק – אלא באדם, הואיל וזכרותו ונקבותו במקום אחד. אבל בהמה, מטיל מים במקום זכרות – זכר, מטיל מים במקום נקבות – נקבה. מתקיף לה רב אשי: וליחוש שזא נהפכה זכרותו לנקבותו! אמר ליה: כמאן – רבי אביי דהייש למיעוטא? אביי בר אבין ורב חנניה בר אבין דאמרי תרוייהו: אפילו תימא רבנן, הואיל ואישתני – אישתני!

ורבי שמעון סבר: לא אמרינן הכי, אלא בריה בפני טומטום דברי הכל ספק הוא – הא אתא לאשמועינן, דלא תימא לרבנן בתראי טומטום נמי זריה הוא, ולא תהא קדושת זכור חלה על שום טומטום. ומיהו, סבירא ליה לרב חסדא, איכא תנא דאפילו ספק לית ליה, דאי מטיל מים במקום זכרות – זכר, ואם במקום נקבות – נקבה. וכולי עלמא אית להו דרב חסדא, דקדושה חלה על טומטום. וכי האי דהורה רבי אילעאי – כלומר רבי שמעון בן יהודה כי הך הוראה סבירא ליה. חולין – ולגבי זכור קאמר דלא קדיש, דודאי נקבה הוא. והא רבי אלעאי אמורא הוא, ולאו היינו האי דכרייתא דאירי לטיל משום רבי ישמעאל. תהי בה רבי יוחנן – בהן הוראה דרבי אלעאי. לא לתנא קמא ולא לרבי ישמעאל – דמתניתין, דאמר: טומטום אינו נשחט לא במקדש ולא במדינה, משום דספיקא הוא. ורבי ישמעאל לא פליגי אלא באנדרוגינוס דנעשה נקבות שלו חרין. לא סבירא ליה – לרבי יוחנן דרב חסדא, אלא רבנן בתראי אטומטום נמי אמרי דזריה הוא. אי לא סבירא ליה – אמאי קא מתמה? הא רבי אלעאי הוא דאמר כרבנן בתראי! שבק תרי – תנא קמא ורבי ישמעאל, ועביד כחד – רבנן בתראי. הואיל וזכרותו ונקבותו במקום אחד – וליכא למיזדקיינוו דהטלת מים, [אלא] דבהמה אין זה שום ספק לדברי הכל. והאי דקאמר תנא קמא דמתניתין אינו נשחט – נמטיל מים במקום זכרות קאמר, דודאי קדוש, הילכך אינו נשחט במדינה. ובמקדש נמי לא חזי להקרבה – דנראה כבעל מוס, לפי שאין לו זכרות, דהא ממעטין ליה מהקרבה כגמא דוכמי "הזכר" – ולא טומטום. ורבי ישמעאל אלאנדרוגינוס קאי. ורבנן בתראי אלאנדרוגינוס קיימי. אלא טומטום – כולי עלמא מודו דמטיל מים במקום זכרות – זכר, במקום נקבות – נקבה, ורבי אלעאי אליבא דכולהו הורה. כרבי מאיר – נמטיה, כלומר, מי חיישין ליהידאה? אפילו תימא רבנן – נמי פרכינן הכי, דהואיל ואשתני לענין טומטום.

הוספות

כי פליגי במטיל מים במקום נקבות – והשתא, הא דאמר רב חסדא לעיל: אבל טומטום דברי הכל ספיקא הוא – על כרחך לא אמרו במטיל מים במקום זכרות, דההוא ודאי זכר הוא, אבל במטיל מים במקום נקבות. ואליבא דתנא קמא, אבל רבי שמעון – דלית ליה שום ספיקא בטומטום, דאי הוה מטיל מים במקום נקבות – הוה נקבה ודאי. ואם תאמר: ומנא ליה לרב חסדא דלרבנן בתראי קדוש מספיקא? דילמא סברי כרבי שמעון, ולא קדוש כלל! ויש לומר: כיון דמההוא טעמא דפליגי באנדרוגינוס, משום דבריה הוא, לא מצי פליגי בטומטום, דלרב חסדא לשום תנא לא הוה בריה – מסתמא מודו לתנא קמא בטומטום דכי קדוש הוא מספיקא, כמו שמודה לו רבי ישמעאל. ואם תאמר: לקמן פרק תשיעי (נ"א), דממעט רבי שמעון בן יהודה טומטום ואנדרוגינוס ממעשר בהמה, משום דמעט בקדשים הזכר ודאי ונקבה ודאית, וילף מעשר מיתחת"י "יתחת" מקדשים – מה ענין זה אצל זה? הא בקדשים אימעט מכלל זכר מטעם שהוא נקבה כשמטיל מים במקום נקבות, אבל מעשר – אין חילוק בין זכר ונקבה! ויש לומר, דרב חסדא אומר: סמי מכאן טומטום. וכן ריש לקיש דבסמוך.

לא אמרו טומטום ספק אלא באדם – כרבי שמעון ברבי יהודה דסבירא ליה. ולא אליבא דכולי עלמא קאמר, דפשיטא לתנא קמא דמתניתין דספיקא הוא, דאין שוחטין לא במקדש ולא במדינה.

ולא במדינה – אין זה משום שהוא ספק זכר ספק נקבה, כפי שהסביר בגמרא לעיל (מ"א). אלא מדובר במשנה בטומטום שמטיל מים במקום זכרות, שהוא בוודאי בכור, אלא שיש לו מום במה שהוא טומטום, שעורו מכסה את איבריו. ומכל מקום, אינו מום גמור לשוחטו במדינה, אלא שאינו מן המובחר, כמו בעל יבלת וביחס לדברי ר' ישמעאל "אין לך מום גדול מזה", כתב רש"י כי הוא אינו עוסק כלל בטומטום, אלא באנדרוגינוס בלבד. אבל יש שהציע כי גם לגבי טומטום אומר ר' ישמעאל שהוא בכור, ומום שבו מום גמור הוא. צאן קדשים). ובתוס' טענו כי הסברו של רש"י דחוק (ראה בש"מ). ופירשו כי ר' אלעזר הולך בשיטת ר' שמעון בר' יהודה, שטומטום (המטיל מים במקום נקבות) הריהו נקבה. **הואיל ואישתני** אישתני הנחה זו, יש לה יסוד מציאותי בעניינו, שייחבן כי העור המכסה את זכרותו של טומטום זה, גורם לו להימצא במצב שאינו רגיל, כך שזכרותו נהפכה כלפי אחוריו, ומימי רגליו נראים כיוצאים מנקבותו. ואולם מהמשך סוגיה זו נראה כי יש כאן עקרון כללי יותר, שהכללים הרגילים של פסיקת ההלכה, לפיהם אנו אנו הולכים אחרי הרוב וסומכים עליו באופן ודאי – אינם נוגעים אלא למציאות הרגילה. אבל כאשר מה שלפנינו חורג מן הרגיל – שוב אין דנים עליו כחלק מן המציאות הרגילה, ואין הולכים בו אחר הרוב גם בדברים אחרים.

אורה ההלכה

מטיל מים במקום זכרות בכור שהוא טומטום – הרי זה ספק בכור, ויבא בממונו לבעליו. ודוקא במטיל מים במקום נקבות, אבל אם מטיל מים במקום זכרות – בכור ודאי הוא, וצריך ליתנו לכהן. כחכמים, ולפי הסבר הגמרא. ולדעת הרמב"ם גם אם מטיל מים במקום זכרות – הרי זה ספק בכור. כפשוטו דברי רב חסדא, שלא חילק דבר (כס"מ). (רמב"ם ספר קרבנות הלכות בכורות פ"ב ה"ה. שריע יר"ד שטו, ב).

אם ר' יוחנן אינו סבור כן, מדוע תמה על הוראתו של ר' אלעזר? לימא [נאמר] שר' אלעזר הוא שאמר כרבנן בתראי [כדעת חכמים אחרונים]! ויש לומר: כמאן סברא [כמי הוא סבור] – כי הא [כמו זו] שאמר ריש לקיש: לא אמרו בטומטום שהוא ספק אלא באדם, הואיל וזכרותו ונקבותו במקום אחד, שמי הרגלים של איש ואשה יוצאים באותו מקום בגוף. והואיל והוא מכוסה – הרי זה ספק. אבל טומטום בהמה, שזכרותה ונקבותה מצויים במקומות שונים – אין בו ספק אם הוא זכר או נקבה, אלא אם מטיל מים במקום זכרות – הרי הוא זכר, מטיל מים במקום נקבות – נקבה. מתקיף לה [מקשה על כך] רב אשי: רב אשי: גמא הוא מטיל מים במקום נקבות – וליחוש [ונחשוש] שזא נהפכה זכרותו כלפי נקבותו, ומשום כך הוא מטיל מים במקום נקבות, ואין זה יוצא מכלל ספק! אמר ליה [ר' אביי: כמאן [כדעת מ] אתה אומר זאת, כדעת ר' מאיר דהייש למיעוטא [שחושש למיעוט]? והרי אין הלכה כמותו. ואם כן יש ללכת אחר הרוב, שזכרותם אינה מתהפכת! אביי בר אבין ורב חנניה בר אבין דאמרי תרוייהו [שאמרו שניהם]: אפילו תימא [תאמר] שהוא כשיטת רבנן [נחכמים], הסבורים שבדרך כלל אין חוששים למיעוט – במקרה זה יש לחשוש, ולומר: הואיל ואישתני [והשתנה] בעל חיים זה מבעלי חיים רגילים, והוא טומטום – יש לחשוש כי גם בענין אחר אישתני [השתנה], שנהפכה זכרותו לנקבותו.

עיונים

טומטום בריה הוא ולפי הצעה זו, ניתן להסביר את דעת חכמים במשנתנו כדעת ר' שמעון בר' יהודה. שכשם שהם חולקים וסבורים בענין אנדרוגינוס שבריה הוא, ואין בו כלל קדושת בכור – כך הם חולקים בענין טומטום, ולדעתם הוא בריה בפני עצמה. ושלא כדעת רב חסדא, שאמר כי הכל מודים שהוא ספק. ואף שבניגוד לאנדרוגינוס, ניתן לברר בעתיד (לאחר שייקרה עורו של הטומטום) אם טומטום זה הוא זכר או נקבה, מכל מקום כל עוד לא נעשה כן – אין זה מצב של ספק, אלא יש לדון עליו כעל בריה לעצמה, שאינה זכר ולא נקבה. ויש מי שהציע כי לדרך זו, גם לאחר שייקרה עורו, ויתגלה שהוא זכר – אינו יוצא מכלל בריה לעצמה (צפנת פענח ברעת הרמב"ם). **דכולי עלמא טומטום בבריה לא מספקא** כלומר, אין להוכיח מכאן (בניגוד לדעת רב חסדא) שיש מי שסבור שטומטום בריה בפני עצמה הוא, משום שגם מה שעולה מדברי ר' שמעון בר' יהודה, שטומטום אינו ספק – אין זה משום שטומטום בריה בפני עצמה הוא, אלא משום שלדעתו הוא נקבה (שהרי מדובר כשמטיל מים במקום נקבות). והעירו בתוס' (בעמוד הקודם) כי לפי זה, אינו צריך למעט טומטום מלשון הכתוב, ומה שנאמר בדבריו: כל מקום שנאמר "זכר" אינו אלא להוציא טומטום ואנדרוגינוס – לא נאמר אלא בגלל אנדרוגינוס, ואגב כך הוזכר טומטום (ראה בש"מ). ולכאורה, עדיין לא נתישבה שיטת רב חסדא לעיל, שהכל מודים בטומטום שהוא קדוש מספק, שהרי ר' שמעון בן יהודה סבור שאין זה ספק. אלא שרב חסדא לא דיבר על הברייאתא, אלא דווקא על המשנה, שגם חכמים המזכירים בה סבורים כן. ולפי שיטתו, חכמים אלה באמת אינם סבורים כר' שמעון בן יהודה, אלא כשיטת חכמים החולקים עליו בברייתא (תוס'). **ור' אלעזר כמאן סברא וכו'** כתב רש"י כי לשיטת ר' אלעזר (לגרסתו "ר' אילעאי") כל התנאים סבורים כמותו. ואף תנא קמא של משנתנו, האומר שטומטום אינו נשחט במקדש

ומשני: אית דאמר אישתני — כלומר, איכא למאן דלמא: אמרין הואיל ואישתני אישתני צנהמה. דהיינו תנא קמא, דפליג לעיל עליה דרבי שמעון בן יהודה דלא חייש שמא נהפכה. ורבי אלעזר כרבי שמעון סבירא ליה. לימא — אי אמרין הואיל ואישתני, או לא אמרין, תנאי היא. שקדש קדושו קדושין — למומרא, וזריכה גט שמא זכר הוא. נתקדש —

אית דאמר — אישתני, ואית דאמר — לא אישתני. לימא אישתני ולא אישתני תנאי? דתנאי: טומטום שקידש — קדושו קדושין, נתקדש — קדושו קדושין. וחולץ, וחולצין לאשתו ומיבמים לאשתו. ותנאי אידך: אשת טומטום — חולצת ולא מתייבמת. סבורה, דכולי עלמא כרבי עקיבא, דאמר: יסריס חמה — לא חולץ ולא מייבם; מאי לאו בהא קמיפלגי, דמאן דאמר חולץ וחולצין לאשתו ומיבמים את אשתו — לא אמרין הואיל ואישתני אישתני, ומאן דאמר חולצת ולא מתייבמת — אמרין הואיל ואישתני אישתני? — לא, דכולי עלמא אמרין הואיל ואישתני אישתני, הא — רבי אליעזר, והא — רבי עקיבא. ומאן תנא אליבא דרבי עקיבא? אי לימא רבי יהודה — הא ודאי סריס משוי ליה! דתנן, רבי יהודה אומר: טומטום שנקרע ונמצא זכר — הרי זה לא יחלוץ, מפני שהוא פסריס! אלא רבי יוסי בברייתא, דתנאי, רבי יוסי בברייתא אומר: טומטום לא חולץ — שפא יקרע וימצא סריס חמה. אטו פל דמיקרע זכר משתפח, נקבה לא משתפח? — שפא קאמר, שפא יקרע וימצא נקבה; אי נמי, זכר נמי — שפא ימצא סריס חמה. מאי בינייהו? אמר רבא:

קדושו קדושין. וזה שקדשו אסור בקדושתו של טומטום, כגון צלמו ונאחזתו, דשמא נקבה הוא. וחולץ — למומרא, שאם אין שם אחר ללא הוא, צעיר יצמוח חליפה. אבל יש שם אחר — לא חולץ טומטום, דהא הוה מנא צנקה נמי מספקא ליה. וחולצין לאשתו — חומר איהו, שמא זכר הוא. ומייבמים את אשתו — ממה נפשך, אי זכר הוא — שפיר מייבם אחיו, ואם נקבה הוא — אשה צעלמא הוא דנסב האי אחיו של טומטום. אבל טומטום לא מייבם, דהיינו בן לידה, ולא קרינא זיה "להקיס לאחיו ס"י". מאי לאו דכולי עלמא כרבי עקיבא — דלמא צנמות פרק "הערל" (ע"ט, ב); סריס חמה לא חולץ ולא מייבם, ואשתו לא חולצת ולא מתייבמת, שלא הייתה לו שנת הכושר. ובהא פליגי — דמאן דלמא מייבמין לאשתו ממה נפשך, סריס: אי זכר הוא — שפיר מייבם, דלא אמרין: הואיל ואישתני למיהו טומטום — אישתני נמי לספוקי צריס חמה, שאפילו יקרע וימצא זכר — יהא סריס, ואשת סריס אין מתייבמת. ומאן דאמר אין מתייבמת סבר אמרין הואיל ואישתני למיהו טומטום אישתני — נמי לספוקי למיהו סריס חמה אפילו ימצא זכר. הילכך אין מתייבמת אשתו, דנמלא פוגעים צעורה. דכיון דזכר הוא — קדושו קדושין, ויזין דסריס חמה הוא — אין אשתו זוקקה ליבם, היא לאשת אח שיש לה צניס, והמייבמת פוגע באיסור אשת אח. ומיהו חליפה צעיר, דלא פשיטא לן שהוא סריס, דשמא לאו סריס הוא, הילכך צעיר חליפה. לא דכולי עלמא אמרי שמא אישתני — ומסקפין — רבי אלעזר היא, דלמא נפרק "הערל" (צנמות פ"א): אשת סריס חמה מתייבמת, שכן צניס מתפרסין צלמא דמיהו של מנריס. הילכך ממה נפשך שרי לייבמה. ומאן דלמא לא מתייבמת — כרבי עקיבא. ומאן האי תנא דאית ליה כרבי עקיבא — ואמר: חולצת ולא מתייבמת. סריס ודאי משוי ליה — לטומטום, ואפילו חליפה לא מיצעי, דהא רבי עקיבא צנחט סריס חמה לא צעי חליפה. אלא רבי יוסי בברייתא יהודה — דשמא קאמר. הילכך חליפה צעיר — דשמא זכר הוא, ושמא אינו סריס. ולא מתייבמת — דשמא זכר הוא, וסריס הוא, ואינה זוקקה ליבם, ונמצא פוגע צנחט אח שיש לה צניס. וצנחט אשתו קאמר דלא יחלוץ (ולמוס) שמא סריס חמה הוא. אבל אין שם אחר — יחלוץ. ולא מיפטרנא צנחטו צנחט כלום, דשמא לאו סריס הוא. הילכך אשתו נמי צעיר חליפה — שמא לאו סריס הוא, ולא מתייבמת — דשמא סריס הוא. אטו כל דמקרע זכר מישתפח — דלא מספקא ליה אלא צריס חמה, וצנקה לא מספקא ליה? מאי בינייהו — צין רבי יהודה לרבי יוסי צנחטו שמת אחיו? הא תרויהו לא יחלוץ קאמר!

מסורת הש"ס
ג. יבמות ע"ב, א. תוספתא יבמות פ"א א.
ד. משנה יבמות ע"ב, ט.
ה. משנה שם פ"א, א.
ו. יבמות פ"ב, א. תוספתא יבמות פ"א א.

גרוסות

תנאי ברוב כתיב: תנאי היא.
סבורה ברוב כתיב: מלה זו חסרה ובש"מ: עוד: מאי לאו.
מאי לאו בהא בש"מ: ובהא.
סריס משוי בכתיב: סריס חמה משוי.
כסריס בכתיב: כסריס חמה.
אטו בכמה כתיב: אית דאמרי פשיטא ליה משום דזכר משתפח אטו ובש"מ: ומי פשיטא ליה דזכר.
זכר משתפח בכתיב: סריס זכר משתפח.
שפא קאמר בכתיב: ובש"מ: שפא ושפא קאמר.

העולם

טומטום שנקרע
טומטום הוא ולד שאין ניכרים בו סימני מין חיצוניים כלל. לעתים מתרחש דבר זה משום פגם גנטי מהותי, כך שהטומטום נשאר כך כל ימיו. אולם פעמים שהדבר נובע מתת-התפתחות של הורמוני המין, ולאחר זמן (פעמים אחר שנים הרבה) מתפתחים איברי המין עד שניכר אם זכר אם נקבה הוא. כאשר מתפתחים האיברים של זכר ניכר הדבר כאילו נקרע העור ומתגלה איבר המין הזכרי שהיה מצוי (באופן בלתי מפותח) מתחתיו. מכיון שהפגם הוא בעיבוד הורמונלי בהתפתחות איברי המין במשך שנים רבות, הרי שהסיכוי שאדם כזה יגיע למצב שבו יוכל להוליד הוא קלוש.
סריס חמה
להבדיל מ"סריס אדם" שהוא אדם שנסתרס לאחר שנולד, סריס חמה הוא אדם שיש ליקוי בהתפתחותו המינית, אם מסיבה תורשתית או מפני לקוי בפעילות בלוטות התפרשה הפנימיות.

ומעירים: נחלקו, איפוא, חכמים בעקרון זה, אית דאמר אישתני [יש מי שאומר כי אומרים: הואיל והשתנה השתנה], ואית דאמר לא אישתני [ויש מי שאומר כי אין אומרים: כיון שהשתנה השתנה]. ומציעים: לימא אישתני ולא אישתני תנאי [האם לומר שהמחלוקת בענין השתנה ולא השתנה מחלוקת תנאים היא? דתנאי [ששנויה ברייתא]:
טומטום שקידש אישה — קדושו קדושין מספק, שמא איש הוא. וכן אם נתקדש כאשה על ידי איש — קדושו קדושין מספק, שמא אשה הוא. ואם מת אחיו בלא בנים, ואין שם אחר שיוכל ליבם אותה — חולץ, כלומר, יבמתו חולצת את נעלו, שמא הוא זכר, והיא זקוקה לחליצה כדי להתירה מזיקתו. ואם מת הטומטום — אחיו (אחד מהם) חולצין לאשתו או מיבמים לאשתו, שמא היה זכר. ותנאי אידך [ושנויה ברייתא אחרת]: אשת טומטום — חולצת ולא מתייבמת. ואומרים: סבורה [סבורים] היו חכמים] שהציעו דבר זה, דכולי עלמא [שהכל, בעלי שתי הברייתות, סבורים] כדעת ר' עקיבא, שאמר: סריס חמה, שמטבע ברייתו אינו יכול להוליד — לא חולץ ולא מייבם לאשת אחיו, מפני שאינו בכלל מצות יבום. וכן אחיו אינם חולצים ואינם רשאים ליבם את אשתו, משום שהיא אסורה עליהם כדן אשת אח שאינה זקוקה ליבום. מאי לאו בהא קמיפלגי [האם לא בדבר זה הם חלוקים], דמאן דאמר [שמי שאומר] שטומטום חולץ, ואחיו חולצין לאשתו ומיבמים את אשתו, סבור כי לא אמרין [אין] אנו אומרים] הואיל ואישתני [והשתנה] מבני אדם רגילים, והוא טומטום — אישתני [השתנה], ויש לחשוש שמא היה סריס חמה, ואחיו אסורים ליבמה. אלא יש להניח שאם היה זכר — היה בר הולדה, ואשתו זקוקה ליבום. ומאן דאמר [ומי שאומר] שאשת טומטום חולצת ולא מתייבמת, הרי זה משום שלדעתו אמרין [אומרים אנו]: הואיל ואישתני [והשתנה השתנה], וגם אם היה זכר — שמא סריס חמה היה, ולכן אין מייבמים את אשתו? ודוחים: לא, דכולי עלמא אמרין [לדעת הכל אומרים אנו] הואיל ואישתני אישתני [והשתנה השתנה], ויש לחשוש שהיה סריס חמה. אלא הא [אין], הברייתא המתירה לייבם את אשתו — הריהי שיטת ר' אליעזר, החולק על ר' עקיבא, וסבור כי אשת סריס חמה ראויה ליבום, והא [אין], האוסרת — שיטת ר' עקיבא היא, הסבור שאשת סריס חמה אינה ראויה ליבום. ושואלים: ומאן תנא אליבא [ומיהו התנא ההולך לפי שיטתו] של ר' עקיבא, שאשת סריס חמה אינה זקוקה ליבום, ולמרות זאת לדעתו על אשת טומטום לחלוץ? אי לימא [אם תאמר] שר' יהודה הוא, הא [הרי] לשיטתו, גם אם ייקרע וימצא זכר — כדן ודאי סריס (חמה) משוי ליה [הוא עושה אותו], ואינה זקוקה כלל לחליצה. דתנן [ששנונו במשנה], ר' יהודה אומר: טומטום שנקרע ונמצא זכר — הרי זה לא יחלוץ, מפני שהוא כסריס חמה, ואין חליצתו חליצה. וכשם שסריס אינו חולץ — כך אלמנתו אינה זקוקה לחליצה! אלא שיטת ר' יוסי ברי יהודה היא, הסבור שטומטום שנקרע ונמצא זכר הריהו כסריס חמה, ולכן צריך לחלוץ לאשתו. [ושנויה ברייתא]. ר' יוסי ברי יהודה אומר: טומטום לא חולץ לאשת אחיו שמת, כשיש לו אחים נוספים — שמא יקרע העור המכסה את איבריו וימצא סריס חמה, ונמצא שלא הותרה היבמה בחליצה זו, אבל לשיטתו אין זה ודאי שיימצא סריס חמה. ולעצם דברי ר' יוסי ברי יהודה שואלים: ומדוע הוא תולה את האיסור לחלוץ רק באפשרות זו, שיימצא סריס חמה? אטו כל דמיקרע [וכי כל טומטום שנקרע] זכר משתפח [נמצא], נקבה לא משתפח [אין נמצא]? והלא גם אם נקבה הוא — אין חליצתו מועילה להתיר את אשת אחיו! ומשיבים: בלשון שמא קאמר [הוא אומר], והוא כולל בכך יותר מספק אחד: שמא יקרע וימצא נקבה, אי נמי [ואם גם כן] זכר הוא — נמי [גם כן] לא יחלוץ, שמא ימצא סריס חמה. ולכאשר: הואיל וגם ר' יהודה וגם ר' יוסי ברי יהודה אומרים שטומטום אינו חולץ ליבמתו, מאי בינייהו [מה ההבדל ביניהם] למעשה? אמר רבא:

עיונים

אית דאמר אישתני ואית דאמר לא אישתני — רש"י מסביר כי דברים אלו הם תשובות לטענתו של רב אושעיא על ר' אלעזר: "וניחוש שמא נהפכה זכרותו לנקבותו" (לאחר שאבי בר אבין ורב חנניא בן אבין סיכמו כי כולם מסכימים להנחה ש"כיון דאישתני אישתני", ותירוך הגמרא הוא כי יש מחלוקת בענין זה, וזאת היא אמנם דעת חכמים החולקים על ר' שמעון ברי יהודה ברייתא לעיל, ולכן הם חוששים שנהפכה זכרותו לנקבותו. אבל ר' אלעזר הלך בשיטת ר' שמעון ברי יהודה, והוא סבור שאין אומרים "כיון דאישתני אישתני", ולכן טומטום (שמטיל מים ממקום נקבות) בוודאי אינו זכר, אלא נקבה. וחולץ וכו' — אבל אינו מייבם, שהרי אינו יכול להוליד ולהקים שם לאחיו (ראה ברש"י וביר דה').
ואם מת חולצין לאשתו או מיבמים לאשתו — שהרי בכל מקרה היא מותרת לאחים, אם היה זכר — כדן יבמה, ואם היה נקבה — לא היו קידושו קדושין, והריהו ככל אשה פנויה.
סריס חמה לא חולץ ולא מייבם — מצות יבום של אשת האח שמת בלא בנים, עניינה, כפי שמבואר בתורה — להקים שם (כלומר, להעמיד זרע) בישראל לאח המת, שלא הספיק לעשות זאת בעצמו, אין מקום למצוה זו (שיש בה גם התרת איסור אשת אח, שהוא קיים במקרים רגילים גם לאחר מותו) אלא כאשר היה בעצמו ראוי להקים שם, שהיה ראוי להוליד. וכן לצד השני — אין מקום ליבום אלא כאשר האח החי מסוגל להוליד ולהקים שם לאחיו המת. וכדן יבום כך דין החליצה, שהרי אין חליצה אלא במקום יבום. ולדעת ר' עקיבא יש להבחין בין סריס שנסתרס בידי אדם, שהיה ראוי מתחילה להוליד, ולכן אף שאינו מייבם — עליו לחלוץ, לבין סריס חמה — שנולד סריס (ויש לכך סימנים), כך שלא היתה לו שנת הכושר להוליד, ולכן אינו חולץ ואינו מייבם. וכיוצא בזה אין מייבמים ואין חולצים לאשתו. וכנגדו טען ר' אליעזר להיפך, שסריס אדם אינו חולץ ואין חולצים לאשתו, מפני שאין לו רפואה. ואילו סריס חמה חולץ וחולצים לאשתו מפני שיש

אורה ההלכה

טומטום שקידש וכו' — טומטום שקידש, או שקידשו איש — קידושהם ספק, וצריכים גט מספק. כברייתא. והראב"ד כתב שאינם צריכים גט, מפני שאינם ראוים להינשא. (רמב"ם ספר נשים הלכות אישות פ"ד ה"א. ש"ע אה"ע מד, ה).
טומטום חולץ — טומטום — חולץ ולא מייבם, מפני שהוא ספק. ממשמעות הברייתא. (רמב"ם שם הלכות יבום וחליצה פ"ו ה"ד. ש"ע שם קע"ב, ט).
סריס חמה לא חולץ ולא מייבם — סריס חמה אינו בן חליצה ויבום, מפני שאינו ראוי לילד ולא היתה לו שנת הכושר. כר' עקיבא במשנה יבמות ע"ב, ט. (רמב"ם שם ה"א—ב. ש"ע שם סע"ף א).
טומטום שנקרע ונמצא זכר — טומטום שנקרע ונמצא זכר, רצה לחלוץ — חולץ, רצה ליבם — מייבם. שהוא זכר ודאי, וכדעת חכמים שחולקים על ר' יהודה ור' יוסי. ויש מי שאומר שהוא ספק, ויש להחמיר בו. כר' יוסי ברי יהודה, שהוא מחמיר יותר מר' יהודה. ולא בחכמים, שאין דעת חכמים מפורשת בשום מקום (ב"י). (רמב"ם שם ה"ד. ש"ע שם סע"ף ט).

לו רפואה (משנה יבמות ע"ב, ט).
טומטום לא חולץ שמא יקרע וימצא סריס חמה — ומכל מקום, אין הדברים אומרים אלא כשיש לו אחים נוספים, כך שאם הוא סריס חמה וחליצתו אינה חליצה — היבמה נשארת עדיין בויקת היבום, ואסורה לכל אדם. אבל אם אין שם אחר — עליו לחלוץ לה, שאם אינו סריס חמה — חליצתו חליצה, ואם הוא סריס חמה — נמצא שלא היתה זקוקה כלל ליבום (רש"י).
שמא קאמר — כלומר, באמת כוונתו לשני הספקות, אלא שהחשש שמא ימצא נקבה מובן מאליו, ולא הוצרך להזכירו, והוא מוסיף על כך את החשש הנוסף. וראה בגרסות.

